

Bugyáki Attila¹

Alternatív pénzmosási módszerek

Pénzmosás az informális értékátviteli rendszerek árnyékában

Alternative Money Laundering Methods

Money Laundering under the Shadow of Informal Transfer System

Absztrakt

A világban lezajlott technológiai és informatikai fejlődésnek köszönhetően egyfajta gazdasági és pénzügyi paradigmaváltás tanúi lehetünk, aminek következtében a pénzügyi elszámolások nagy része olyan új trend felé halad, ahol már egyre kevésbé dominál a készpénz, az elektronikus számlapénz és az ehhez hasonló készpénzkímélő fizetési módszerek kezdenek elterjedni. Emellett az is megfigyelhető, hogy a világ lakosságának egy része – megfelelő pénzintézet és infrastruktúra hiányában – még mindig tradicionális hagyományokon alapulva az informális értékátviteli rendszerek igénybevételével végez pénzügyi műveleteket. Bár természetüknél fogva ezek az alternatív megoldások alapvetően nem pénzmosás céljából alakultak ki, ettől függetlenül anonim, gyors és biztonságos mivoltuk révén előszeretettel használják a bűnözők is a „piszkos” pénzek legalizálására. Jelen tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy az alternatív pénzmosási módszerek közül az informális értékátviteli rendszerek jellegükénél fogva rendelkeznek és egyben meg is felelnek a törvénytelen eredetű pénzt tisztára mosni vágyók sajátos elvárásainak, szerepük ezáltal az új évezred küszöbén fokozatosan felértékelődik.

Kulcsszavak: pénzmosás, informális értékátviteli rendszerek, földalatti bankrendszer, hawala, terrorizmus

¹ Okleveles közgazdász, kutatási területe a pénzmosás kérdésköre, e-mail: attila.bugyaki@freemail.hu

Abstract

Due to technological and IT developments around the world, we are witnessing a kind of economic and financial paradigm shift, which results that a large part of the financial accounts are moving towards a new trend where cash does not dominate, but electronic accounts and similar cash-saving payment methods are becoming more and more common. In addition, it can be observed that part of the world's population, in the absence of appropriate financial institutions and infrastructure, still carries out financial transactions based on traditions, using informal value transfer systems. Although, these alternative solutions are not essentially designed for money laundering, offenders nevertheless prefer to use it, by virtue of their anonymity, speed and safety, to legalise "dirty" money. This study seeks to demonstrate that, among the alternative methods of money laundering, informal value transfer systems, by their very nature, possess and meet the specific requirements of those who wish to launder illegal money, and that their role is thus gradually being appreciated at the threshold of the new millennium.

Keywords: money laundering, informal value transfer systems, underground banking system, hawala, terrorism

Bevezetés

Az elmúlt évszázadok során az élet valamennyi területén folyamatos fejlődés figyelhető meg, és ennek még koránt sincs vége. Várhatóan az elkövetkező évek és évtizedek is rengeteg olyan újítást és felfedezést rejtegetnek majd magukban, amelyekről ma még álmodni se merünk. Ezzel párhuzamosan az életszínvonal tartós emelkedése azonban nem mindenkinek adatik meg egyformán. A Világbank felmérése alapján 2011 és 2021 között 51%-ról 76%-ra nőtt azon személyek száma, akik bankoknál, más pénzügyintézeteknél vagy mobil pénzszolgáltatóknál számlatulajdonossá váltak.² A számok mögé nézve – a jelentős, 25 százalékpontos emelkedés ellenére – ez azonban még mindig „csak” azt jelenti, hogy a Föld 15 évnél idősebb lakosainak (körülbelül 6 milliárd fő) mintegy negyede, azaz közel 1,5 milliárd ember, továbbra sem rendelkezik semmilyen számlával, így ennek hiányában pénzügyi műveleteket sem képes végrehajtani. A nemzetközi pénzügyi intézmény a jelentésében kitér arra, hogy ennek legfőbb oka – amellett, hogy az érintettek egy részének egyáltalán nincs is mit betenniük a bankba – a túl magas kezelési és tranzakciós költség, valamint a teljes bizalom hiánya az e szolgáltatást végző intézmények irányába. E téren elmondható, hogy az egyes régiók átlagát véve a legelmaradottabb térségek az arab világ mellett az afrikai és a dél-ázsiai országok között található, míg a fejlett, magas jövedelemmel rendelkező nyugati országok állampolgárai között bőven 90% felett van a valamilyen pénzügyi számlával rendelkezők aránya.³

² DEMIRGÜÇ-KUNT et al. 2022: 16–21.

³ 2021-ben ezen a téren a három elmaradottabb ország: Dél-Szudán 5,83%, Afganisztán 9,65%, Irak 18,57%. Érdekesként hazánkban ez a mutató 88,22%. Lásd: www.worldbank.org/en/publication/globalindex/Data

A hivatkozott statisztikai adatok alapján az elmúlt évtizedben az a trend figyelhető meg, hogy a modern kor vívmányaival együtt haladva a hétköznapi emberek egyre inkább kezdik igénybe venni a központosított pénzügyi rendszer nyújtotta szolgáltatásokat. Ezzel szemben – a bankok és az egyéb pénzügyi szolgáltató szektorok területén bekövetkezett szigorítások eredményeként – a bűnelkövetők folyamatosan olyan alternatív pénzmossási megoldásokat keresnek, amelyek a lebukás kockázatának minimalizálása mellett mindvégig biztosítják számukra a teljes anonimitást. Ennek következtében sok esetben a tradicionális hagyományokon alapuló, informális földalatti bankrendszer⁴ felé fordulnak, kihasználva annak hiányos – vagy egyáltalán nem létező – szabályozási rendszerét.

Az informális értékátviteli rendszerek

A földalatti bankrendszer terminológiájának meghatározására számos kifejezéssel találkozhatunk: a Pénzmosság Elleni Pénzügyi Akció Munkacsoport⁵ az „alternatív átutalási rendszerek”, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap az „informális pénzáttalalási rendszerek”, az Amerikai Egyesült Államok és azon belül a Pénzügyi Bűncselekményeket Kivizsgáló Hálózat⁶ az „informális értékátviteli rendszerek”, míg Hongkong a „szabályozatlan átutalási központok” meghatározást használja.⁷ A fogalmat ezenkívül szokták még „párhuzamos”, „kapcsolati”, „informális”, „szabályozatlan”, „közvetítő” vagy „titkos” bankrendszernek is titulálni. A nyugati világban és médiában, illetve a hétköznapi köztudatban leginkább az oly sokszor hangoztatott földalatti vagy alternatív bankrendszer kifejezés épült be, azok pontatlan és félreérthető definiálása miatt azonban egyre inkább kezd előtérbe kerülni az informális értékátviteli rendszerek (informális értéktranszferek) meghatározás.⁸ A földalatti bankrendszer szókapcsolat létjogosultságának háttérbe szorulása a következő négy tényvel magyarázható: 1. sok országban (például Indiában és Pakisztánban) nyíltan működhetnek, így az illegális mivoltára utaló „földalatti” meghatározás nem mindig érvényesül; 2. a folyamatba nincs bevonva semmilyen bank, azaz teljes egészében a formális szektoron kívüli tevékenység; 3. maga a „bankrendszer” szó sem igazán szerencsés, mivel a módszer működtetői a pénz- (érték-) átutalások mellett nem folytatnak olyan klasszikus értelemben vett banki tevékenységet, mint például betétgyűjtést és/vagy hitelkihelyezést;

⁴ A földalatti bankrendszer egy napjainkban is elterjedt kifejezés arra, amit valójában az informális értékátviteli rendszerek egy formájának leírására használnak.

⁵ A párizsi székhelyű Pénzmosság Elleni Pénzügyi Akció Munkacsoport (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF) a G7-csoport által 1989-ben létrehozott olyan független, kormányközi speciális hatáskörű, partikuláris és együttműködési jellegű akciócsoport, amely a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) égisze alatt működve határozza meg a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni nemzetközi küzdelem stratégiáját és annak főbb elemeit.

⁶ A Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) 1990. áprilisi létrehozásnak alapötlete elsősorban az amerikai, majd később a nemzetközi pénzügyi világ átláthatóságának előmozdítása, valamint a pénzmosságellenes politika kidolgozása, működtetése és ellenőrzése volt. Tevékenysége a hagyományos pénzügyi rendszeren kívül kiterjed az informális bankszektorban, illetve a virtuális hálózatokban történő kétes pénzmozgásokra is. Az amerikai pénzügyminisztérium keretein belül alapított szövetségi intézmény központja Virginiában, európai székhelye pedig Bécsben található.

⁷ NELSON 2007: 724.

⁸ Jelen tanulmányban én is ezt, az informális értékátviteli rendszerek terminológiát használom mint gyűjtőfogalmat.

4. nem az egyetlen rendszerként van jelen, mivel a különböző földrajzi települések, illetve etnikai csoportok más és más fajta tevékenységként folytatják, az egyes rendszerek pedig többnyire egymástól függetlenül működnek, olyan bizalmi kapcsolatok széles körű használatával, mint a családi vagy a regionális kötődés.⁹

Az informális értékátviteli rendszer egy olyan nem hivatalos megállapodás, amely párhuzamos, kiegészítő résztevékenységet folytat a formális bankrendszerrel, de attól teljesen független. Nem más, mint – többnyire – országhatárokon átnyúló¹⁰ pénzcseré, banki átutalások és hatósági ellenőrző mechanizmusok kiiktatásával. Így ez a rendszer kiváló alternatívát nyújt a hagyományos pénzügyi rendszerre. Ennek megfelelően gyakran alternatív bankrendszerként is említik.¹¹

Ez az informális értéktranszfer az egyik olyan legrégebbi, nem hivatalos pénzügyi intézet által folytatott eljárás, amely – bizalmi és családi kapcsolatokon alapulva – képes biztonságosan és titokban eljuttatni szolgáltatást, készpénzt az egyik helyről a másikra anélkül, hogy ez az „érték” fizikai mozgásával járna együtt. Természetesen a módszer túlmutat a tisztességes kereskedői magatartáson, és napjainkban – a témakört vizsgáló szakirodalom szerint – a pénzmossással foglalkozók mellett az adóelkerülők, a szervezett bűnözői körök, az egyes államok által pénzelt szervezetek, titkosszolgálatok, valamint a terroristák is előszeretettel használják, a kormányok és a bűnüldöző szervek legnagyobb tehetetlenségére.¹² Eszerint megállapítható, hogy az informális értékátviteli rendszert – a szolgáltatást igénybe vevők motivációjától függően – egyszerre lehet használni törvényes és törvénytelen célokra is.

A tevékenység maga ázsiai eredetű, de napjainkban specializálódva már megtalálható a világ valamennyi kontinensén. Az informális értékátviteli rendszereket pár évszázaddal ezelőtt a kereskedelem megkönnyítése és biztonságosabbá¹³ tétele érdekében hozták létre két régió között. Később a bevándorlók, illetve a külföldi munkavállalók generálták a rendszert a fizetésük rokonaiknak való hazautalásával.¹⁴ A szisztéma alapvetően a közvetlen informális hitelnyújtási és hitelfelvételi szándékkal alakult ki, amelynek célja a családtagok, barátok, illetve egyazon bizalmi közösséghez vagy helyhez tartozó emberek megsegítése volt. A módszer az elmúlt évszázadok alatt természetesen átalakult és fejlődött, de alapjaiban a tradicionális lényeg nem változott, és napjainkban már rutinszerűen folyik rajta a kereskedés.

A pénzmosság és az informális értékátviteli rendszerek kapcsolata

A pénzmossásnak – mint sok más egyéb területnek – nincs általános érvényű definíciója, az országonként eltérhet, aminek fő oka elsősorban a nemzeti és nemzetközi

⁹ PASSAS 1999: 9–12.

¹⁰ A tranzakciók nemcsak nemzetközi, hanem országhatáron belüliek is lehetnek.

¹¹ Megjegyzendő, hogy klasszikus értelemben az alternatív bankrendszer sem igazán helytálló kifejezés, mivel ez a szisztéma már jóval korábban működött, még mielőtt az első hagyományos bank létrejött volna.

¹² Jelen tanulmány elsődlegesen a pénzmosság szempontjából vizsgálja az informális értékátviteli rendszereket.

¹³ A rablóbandák által elkövetett – különösen a Selyemút menti – gyakori támadások miatt a pénz és az érték szállítása nagyon kockázatos volt akkoriban.

¹⁴ Jellemzően kis értékű személyes átutalások formájában.

bűnüldözési alapszabványok közötti különbségek megítélésben keresendő. Ennek feloldására a pénzmosás fogalmának körülírására a tanulmány szempontjából releváns, nemzetközileg is sokszor használt meghatározását veszem alapul, amely nagyon jól levezethető az Egyesült Nemzetek Szervezetének két egyezményéből, az 1988-ban Bécsben a kábítószeres és a pszichotróp anyagok tiltott forgalmazása elleni egyezményben és a 2000-ben Palermóban a nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményben elfogadott irányelvek alapján. Eszerint a pénzmosás „úgy értelmezhető, mint olyan cselekmény, amelynek során az elkövetők azt a látszatot keltik, mintha a bűncselekményből származó dolgok (»eszközök«) törvényes eredetűek lennének. Ennek érdekében a bűnözők, illetve azok csoportjai igyekeznek elrejteni, leplezni a vagyontárgyak vagy egyéb rendelkezésükre álló dolgok, eszközök valódi eredetét, sok esetben a pénzügyi közvetítő rendszerek felhasználásával.”¹⁵ Amint a meghatározásból is kiderül, a célként deklarált jogi következmények elkerülése érdekében a rendszerbe bejuttatott, bűncselekményből származó illegális vagyonelemek átalakításához és/vagy átruházásához valamilyen pénzügyi közvetítő rendszer közbeiktatására van szükség, amire a hétköznapi formális csatornák mellett az informális értékátviteli rendszerek is remek – és egyben vonzó – lehetőséget biztosítanak.

Pénzmosás szempontjából az informális értékátviteli rendszereknek, szemben a hagyományos bankrendszerrel, az anonimitás mellett a legnagyobb előnye abban rejlik, hogy felügyeleti szerv hiányában a gyanúsnak tekinthető ügyleteket egyáltalán nem jelentik. Továbbá miután az ügyletek „papírmentesek”, így ezek később sem kereshetők vissza, illetve nem köthetők bűnözői pénzforrásokhoz egy esetleges nyomozás során. Ezek alapján az informális értékátviteli rendszerek használata az egyik legbiztonságosabb módszernek tekinthető a pénzmosással foglalkozók számára a nagy összegek nyomtalan átutalására.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének legújabb, statisztikai adatok felhasználásával készült felmérése alapján a pénzmosás becsült értéke a Földön a világ GDP-jének 2–5%-a, ami pénzben kifejezve 800–2000 milliárd amerikai dollár átmosását jelenti évente.¹⁶ Ezzel szemben arra, hogy ebből mennyi áramlik az informális értékátviteli rendszereken keresztül, nincsenek kézzelfogható adatok, csak megalapozatlan találgatások.¹⁷ Feltételezhető azonban, hogy az elmúlt időszakban az informális értékátviteli rendszert mint kedvezőbb lehetőséget egyre többen és egyre nagyobb értékben veszik igénybe, a legális banki szférában bevezetett szigorúbb szabályzók miatt. A világ vezető államai, felismerve a pénzmosás, illetve az erre épülő újabb és újabb bűncselekmények negatív hatásait a mindennapi gazdasági, pénzügyi és politikai életre, hozzáláttak olyan törvények, valamint pénzmosás és terrorizmus elleni nemzetközi normák megalkotásához, amelyek egyre szigorúbban és egységesen szabályozzák a különböző pénzügyi és bankfelügyeleti tevékenységeket a nemzetállamokban.¹⁸ Az előírt követelmények szigorítása azt eredményezte, hogy a bűnözők ma már inkább olyan megoldásokat

¹⁵ Pénzügyminisztérium 2014.

¹⁶ Lásd: www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html

¹⁷ Az informális értékátviteli rendszereken keresztül áramoltatott pénzügyi összeget nem lehet megbízhatóan számszerűsíteni, mivel nyilvántartás hiányában nem állnak rendelkezésre adatok.

¹⁸ Ebben a munkában az Európai Unió (jogelőd Európai Közösségek) mellett az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európa Tanács, a Nemzetközi Valutaalap és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet vállalt, illetve vállalt aktív szerepet napjainkban is.

keresnek, amelyre a pénzmosásellenes szabályozás még nem terjedt ki, vagy nem annyira fejlett, mint a banki környezetben, továbbá a pénzt legalizálni vágyó bűnözők „kénytelenek” a bankrendszeren kívüli, új potenciális csatornákat is felkutatni. Az egyik ilyen gyakran használt alternatív megoldás az informális értékátviteli rendszerek nyújtotta szolgáltatások igénybevétele.

A globalizáció betörése a pénzügyi szektorba nemcsak a legitim világgazdaság, hanem a feketegazdaság fejlődését is elősegítette, amelynek révén jelentősen megnövekedtek a transznacionális pénzmosással foglalkozó bűnözők lehetőségei a nemzetközi szinten is. Az elkövetők egy-egy „eljárásuk” során a tettenérés minimalizálása érdekében több technikát kombinálva vagy akár külön-külön is alkalmaznak. A pénzmosással foglalkozók elsődleges célja, hogy a nem tisztázott eredetű pénz minél több rendszeren áthaladjon, megnehezítve, illetve megakadályozva ezzel a pénz útjának nyomon követését, felfedését. A klasszikus pénzmosás három szakaszból áll: elhelyezés, rétegzés és integráció.¹⁹ Az illegális pénz az elhelyezés (behelyezés) szakaszában a leginkább sebezhető, mivel ilyenkor a fizikai formáját tekintve – mint készpénz – nehéz és kockázatos a kezelése. Ezért a bűnözők elsődleges célja a megszerzett „piszkos” pénz mielőbbi biztonságba helyezése, illetve minél távolabb juttatása a bűncselekmény helyszínétől. Minél több rétegzésen (bújtatáson) megy keresztül a nem tisztázott eredetű pénz, annál nehezebb annak követése, azonban ezzel arányosan nőnek a járulékos költségek is, ami viszont egyre drágábbá teszi a folyamatot. A befejező integrálás (hazatelepítés) során alkalmazott utalási technikák képesek az értéket (pénzt) szinte bármilyen olyan formára átalakítani, amely megteremti a legitimitás látszatát. Amint láthatjuk, az informális értékátviteli rendszer – mint átutalási rendszer – a pénzmosás bármely három említett szakaszában kiválóan használható, változatos megoldásokat kínálva ezzel a bűnözőknek.

A pénzmosás bűncselekménye számtalan módon megvalósulhat. A leleményes elkövetők mindig újabb és újabb elkövetési módszerek után kutatnak, kreativitásuk határtalan.²⁰ Ez egy olyan önfenntartó és egyben öngerjesztő folyamat is, amelyben nincs kezdet és vég, mivel a körforgás állandó.

A pénzmosással leginkább érintett tevékenység a drog-, a fegyver- és emberkereskedelem, a prostitúció, a korrupció, valamint a terrorizmus. A bűnözők célja az anonimitásuk megőrzése mellett az illegális forrásból származó pénzek eredetének lenyomozhatatlanná tétele, illetve azok legalizálása. A lebukás veszélyét csökkentve módszereiket folyamatosan fejlesztik, miközben újabb, eddig még kihasználatlan üzleti lehetőségeket keresnek. Céljaik elérése érdekében pedig időszakos (alkalmi vagy állandó) szövetségeket is létrehozhatnak, amelynek alapja az egymás közötti kölcsönös szolgáltatásnyújtás.

¹⁹ Az első szakaszban, az elhelyezés fázisában válik el az illegális pénz (érték) az alapbűncselekménytől, a nem tisztázott eredetű pénz ekkor kerül be a rendszerbe. A második szakaszban, a rétegzés fázisában a pénzmosással foglalkozók jövedelme különböző pénzügyi tranzakciók során fokozatosan elválik annak törvénytelen forrásától. A harmadik, befejező szakaszban, az integrálás fázisában a számos rétegzésnek köszönhetően az eredeti érték megkülönböztethetlenné válik új mivoltától, vagyis a „kitisztult” pénz újra forgalomba kerülve visszaáramlik a legális és/vagy illegális gazdaságba.

²⁰ Természetesen az újítások mellett vannak olyan tipikus tevékenységek és technikák (pl. túlszámlázás, fedővállalkozás), amelyek már jól beváltak, illetve nehezen nyomon követhetők, így azokat a bűnelkövetők továbbra is előszeretettel alkalmazzák a gyakorlatban.

A világban található szervezett bűnözői és terroristacsoportok nagyon sok tekintetben különböznek egymástól, egy dolog azonban mindegyikük számára nélkülözhetetlen, mégpedig az illegális céljaik eléréséhez szükséges folyamatos pénzügyi finanszírozás. Ennek megvalósításához viszont egy jól működő, sajátos pénzügyi infrastruktúrát szükséges kiépíteniük, illetve akcióik lebonyolításához formális és informális csatornákat felváltva vagy akár keverve is fel kell használniuk.

Az Ausztrál Kriminológiai Intézet jelentése szerint az informális értékátviteli rendszerek illegális használata akkor jelentheti különösen életképes alternatíváját a hivatalos banki szektornak, amikor egy ország gazdasági, politikai vagy társadalmi feltételei drámaian megváltoznak.²¹ Legkézenfekvőbb példa erre egy háború sújtotta övezet, ahol szinte egyáltalán nincs lehetőség a formális pénzügyi tevékenység kivitelezésére. További lehetőségeket rejtenek a fejletlen pénzügyi rendszerrel rendelkező országok, illetve az olyan vidéki elmaradott térségek, ahol nincs lehetőség hozzáférni a formális szektor szolgáltatásaihoz. Ilyenkor virágkorát éli egy-egy informális értékátviteli rendszer.

Az informális értékátviteli rendszerek csoportosítása – a hawala

Pár nappal 2001. szeptember 11-e, az Amerikai Egyesült Államokat ért terrortámadás után, az amerikai *Newsday* napilapban megjelent *Az USA kutatja bin Laden pénzügyeit* című cikkben John Kerry szenátor úgy nyilatkozott, hogy „az USA nehezen tudja majd nyomon követni bin Laden pénzügyeit, mivel az ő hálózata a »hawala« rendszert használja, amely olyan illegális (földalatti) pénzügyi rendszer, amely részben lehetővé teszi a különböző országokban élő emberek számára, hogy készpénzt cseréljenek, így nincs szükségük a határokon átnyúló finanszírozásra, és kikerülhetik a pénzváltást szabályozó törvényeket”.²² Az események kivizsgálása bebizonyította, hogy a pusztítás végrehajtásához a formális pénzügyi szektor mellett az informális pénz- és értéktalálási szolgáltatásokat is igénybe vehették a terroristák.²³ Mivel Amerikát és az azt követő, Európát érő terrorakciók egyértelműen a nyugati világ elleni támadásnak minősíthetők, így az a következtetés vonható le, hogy az informális értékátviteli rendszerek működése a regionális keretek határait átlépve már globális szinten is problémát jelent, amivel a világnak nemzetközi szinten kell foglalkoznia.²⁴ Ennek megfelelően az informális értékátviteli rendszerek szabályozási és ellenőrzési nyomás alá kerültek,²⁵ amely – egy-egy megoldás és jelentősebb eredmény elérésének hiányában – napjainkban is tart.

²¹ Lásd: www.aic.gov.au/media/2005/august/20050818.aspx

²² THEIMER 2001.

²³ PASSAS 2003: 11.

²⁴ Az első lépéseket Amerika tette meg, az őt ért közvetlen terrortámadást követően. 2001. szeptember 24–25-én befagyaszották a terroristák pénzügyi forrásait, és pénzmossás elleni intézkedéseket vezettek be. Létrehozták a Belbiztonsági Minisztériumot, majd a kongresszus rekordgyorsasággal (máshét hónap alatt) elfogadta a terrorizmusellenes törvényt, azaz a Hazafi törvényt (USA Patriot Act). A nemzetközi szervezetek, felismerve a probléma súlyát, speciális intézményeket és munkacsoportokat hoztak létre a jelenség feltárására, illetve az ellene való hatékony küzdelem kidolgozására. A legjelentősebb pénzmossás elleni küzdelemre létrehozott nemzetközi szervezet a Pénzmossás Elleni Pénzügyi Akció Munkacsoport (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF), valamint a Moneyval és az Egmont Csoport.

²⁵ PASSAS 2003: 90–94.

Az informális értékátviteli rendszereket a hagyományoktól – a használók földrajzi elhelyezkedésétől, illetve azok etnikai csoportosulásától – függően alapvetően három nagy csoportra oszthatjuk. Nevezetesen a „hawala vagy hundi”,²⁶ a „chop shop/ chitti banking” és a „feketepiaci peso váltás (*black market peso exchange*)”. Ezenkívül elterjedt még a kínai *fei ch'ien* (repülő pénz), a thaiföldi *phoe kuan*, a mandarin kínai *hui k'uan* és *ch'iao hui*, a dél-amerikai *stash house*, a tae chew és cantonese nyelvet beszélt csoportnál a *nging sing kek*, az Ausztráliában élő vietnámiaknál a *hui* vagy *hui kuan*, valamint a fülöp-szigeteki *padala*.²⁷ Jelen tanulmányban ezek közül a hawalát fejtjük ki bővebben, amelynek részletes ismertetése során mélyebb betekintést és egyben igazolást kaphatunk arra vonatkozóan, hogy milyen kapcsolat van a pénzmosás és az informális értékátviteli rendszerek között.

A hawala az indiai szubkontinensről származik, és már évszázadok óta jól működő rendszert takar.²⁸ Először az indiaiak, majd az arabok alkalmazták a kereskedelmi elszámolások egyszerűbbé tétele érdekében. Az üzenetek, az értékek, illetve a pénz eljuttatása kezdetben fizikai szállítással valósult meg, amelyhez ösvért és/vagy tevét használtak, majd a technikai, illetve a kommunikációs csatornák fejlődésével kezdtek áttérni a postai útra, telefonra, faxra. Napjainkban többnyire már csak az e-mailt, az internetet és a mobiltelefont veszik igénybe, aminek révén a tranzakciók köre is kibővült. A hawala – amelynek magyar megfelelője utalás, csereforgalom – eredete az arab „h-w-l” szóra vezethető vissza, amelynek jelentése „váltani” vagy „átalakítani”.²⁹ Alkalmanként használják szinonimaként a bizalom kifejezésére is személyes kapcsolatok és hivatalos ügyletek lebonyolításakor. A közvetítésben részt vevők értelmezése alapján a szakirodalom „hawa mein lena-dena”, azaz „levegőtranzakcióként” is szokta aposztrofálni.³⁰ Pénz (érték) vagy információ átadását jelenti két személy között, akik bizalmi alapon – szolgáltatási díj (jutalék) fejében – egy választott harmadik közbelső személyt használnak fel céljuk eléréséhez. A nem arab muszlim országokban hawallah-ként használják. A hálózatot – bankárok helyett – pénzforgalmi szolgáltatási engedéllyel nem rendelkező hawaladorok irányítják, akik forgalmas helyeken, általában piacok környékén találhatók.

Ez egy olyan nemzetközi informális értéktranszfer, amely lehetővé teszi, hogy akár regionálisan, akár globálisan kódszavak használatával dollárezreket juttassunk el pár órán belül egyik helyről a másikra, az „érték” – amely lehet készpénz vagy akár szolgáltatás is – fizikai mozgatása, valamint mindenféle papíralapú nyugta, szerződés és bankszámlakivonat nélkül.³¹ Miután az érték valós pénzmozgás nélkül történik egyik helyről a másikra, úgy tekinthetünk rá, mint egyfajta virtuális értéktovábbításra. Versenyképessége mellett nagy előnye, hogy egyszerű, könnyen hozzáférhető,

²⁶ A kifejezésre Indiában a hawala, Pakisztánban pedig a hundi szót használják.

²⁷ PASSAS 1999: 9–12.

²⁸ A hawala eredete és kialakulása körül még napjainkban is különböző álláspontok léteznek. Az iszlám jogtudományban ugyan már a 8. században találkozhatunk magával a szóval, azonban először a korai középkorban a távolsági kereskedelem finanszírozására használhatták. Egyes szerzők, mint például Patrick M. Jost és Harjit Singh Sandhu szerint a hawala rendszer már legalább három évszázada működik, és ezzel a „hagyományos”, illetve a „nyugati bankok” előfutárja volt. Az első „nyugati bank” 1770 körül Indiában (Calcutta), Bank of Hindustan néven alakult. JOST–SANDHU 2000.

²⁹ PASSAS 1999: 9–12.

³⁰ JAMWAL 2002: 181–198.

³¹ Miután az ügyletek „papírmentesek” (kimondottan a bizalom elvére épülnek), így bármilyen probléma esetén a jogorvoslati lehetőségek korlátozottak.

hatékony, gyors, rugalmas, diszkrét, megbízható, névtelen (a feladó és a címzett is anonim),³² nincsenek banki költségek, kikerülhetők vele a nemzeti devizasabályok, olyan helyre is küldhető, ahol hivatalos bankrendszer nem működik, és szinte nyom nélkül, azaz kockázatmentesen bármikor, bármilyen hatósági adatszolgáltatás nélkül végrehajtható. Ráadásul sok helyen – mint például Dubajban – a helyi gazdasággal szimbiózisban, egymást kiegészítve működnek, így a hatóságoknak sem feltétlen érdekük a közbeavatkozás. Mindennek az alapja a bizalom, néhány megbízható ember, egy jól kiépített nemzetközi hálózat, valamint egy biztonságos kommunikációs eszköz. Az ügyfél a célállomáson egy kód³³ segítségével jut a pénzéhez, ráadásul a kért valutánemben. Tagjai időszakonként – általában havonta – elszámolnak egymással a kétirányú forgalom biztosítása végett, azért, hogy minden régióban megfelelő mennyiségű készpénz álljon rendelkezésre az ügyfelek kiszolgálása érdekében.³⁴ A nemzetközi kereskedelem mellett a pénzmossással foglalkozók, a kábítószer- és fegyverkereskedők, a szervezett bűnözők és a terroristák is előszeretettel alkalmazzák ezt a módszert. A hawala szolgáltatást igénybe vevők céljától függően beszélhetünk fehér, illetve fekete hawaláról.³⁵ Az előbbi esetén – amely a nagyobb részt képviseli – törvényes, míg az utóbbinál valamilyen törvénytelen szándék áll a háttérben. A hawala-kereskedőket nem mindig érdekli a pénz eredete, elsősorban az előre kialakított jutalék a fontos a számukra.³⁶ A hawala-háromszöget, ahol a legtöbb titkos utalás történik világszerte, Pakisztán, India és Dubai alkotja.³⁷

Amint láthatjuk, napjainkban az informális értékátviteli rendszerek – azon belül is elsősorban a hawala – szolgáltatásai már nemcsak kizárólag a személyek, illetve az etnikai, vallási vagy kulturális közösségek történelmi hátterére épülnek, hanem ezen túlhaladva, kimondottan üzleti alapon működnek.

A fentiek alapján a hawalát ekképpen foglalhatnánk össze: jutalék fejében, közvetítő hawala-bróker közbeiktatásával, nem banki intézményt vagy szervezetet igénybe vevő, bizalmi alapokon működő tradicionális hálózat, amelynek keretein belül a megbízó sajátos motivációjának – amely lehet legális vagy illegális – érvényesítésével valamilyen érték (többnyire pénz) villámgyors, anonim áthelyezése történik belföldön és/vagy nemzetárokon (transznacionális) keresztül, annak fizikai mozgása nélkül.

³² Eredetileg a névtelenség célja az volt, hogy megvédje az illegális bevándorlót – aki jövedelme hazautalására használta a rendszert – a felelősségre, illetve büntetethezősségre vonás alól.

³³ Nem kell nevet vagy bármilyen személyes azonosítót megadni vagy bemutatni, a kód ismerete önmagában elegendő.

³⁴ Fontos megjegyezni, hogy a rendszer csak akkor képes megfelelően működni, ha a befelé és a kifelé irányuló rendszer kiegészíti egymást, vagyis az érintett országok valamilyen kölcsönös és szoros – például kereskedelmi – kapcsolatban állnak egymással, és így a műveletek idővel egyensúlyba tudnak kerülni. Továbbá az Európai Unió belül a nagy összegű „fizikai” készpénzszállítás sem akadály már, köszönhetően a nagy címletű 500 eurós bankjegyeknek, de annak fokozatos kivonása után a helyébe léphet a 200 eurós, az amerikai 100 dolláros vagy a svájci 1000 frankos is.

³⁵ SINGH–SANDHYA 2008: 111.

³⁶ Az átutalás díja – amely sok esetben kedvezőbb a központosított pénzintézetek által felszámítottnál – általában az utalt érték 0,25–1,25%-a és/vagy az árfolyamátváltáson elért nyereség. Amennyiben a transzferálandó érték kétes eredetű, úgy a szolgáltatás ára felmegeth 15–20%-ra is. CARROLL 2000.

³⁷ JAMWAL 2002: 181–198.

Az informális értékátviteli rendszerek néhány árnyoldala

Az elmúlt évtizedekben a nyugati világban is megjelent, és egyre inkább elterjedt az informális értékátviteli rendszerek használata, amely magával hozta és egyben fokozta a pénzmosás problémakörét is. Fontos azonban tisztázni, hogy a dilemmát nem feltétlen a „piszkos” pénzek mozgatása jelenti a legális és az illegális bankrendszerben, hanem maguk a bűnszervezetek, amelyek ezeknek a pénzeknek a mozgását irányítják, majd felhasználják azokat újabb bűncselekmények finanszírozására.

A hagyományos bankok és pénzintézetek folyamatos és egyre szigorodó szabályozásával az illegális tevékenységekből származó pénzüsszegek megjelenését a hatóságok ugyan próbálják megakadályozni a pénzügyi rendszerben, ezzel viszont pont arra kényszerítik a bűnözőket, hogy a szabályozatlan bankrendszer szolgáltatásait vegyék igénybe.

Az informális értékátviteli rendszerek legnagyobb kockázata abban rejlik, hogy szabályozatlanok, hatósági felügyeleti szerv hiányában pedig nincs ellenőrzési mechanizmus beépítve a folyamatba. Továbbá a gyanús pénzügyi tevékenységek előzetes kiszűrésére nem érvényesül a pénzmosás elleni programok egyik alapvető eszköze, az ügyfél-átvilágítás, illetve annak keretében a „Szemtől szemben” és az „Ismerd meg az ügyfeled” törvény által előírt alkalmazása sem.³⁸

A szabályozatlanság látszata ellenére ezek a félhomályban működő informális értékátviteli rendszerek is szigorú, íratlan belső szabályok szerint működnek, esetükben még fontosabb a megbízhatóság és a fegyelem, mert bármilyen kis hiba is végzetes következményekkel járhat, „különösen” az alvilág szereplői között. Fontos megjegyezni azt is, hogy míg egy technikai probléma esetén egy egész hagyományos bankhálózat leállhat, addig egy bizalmi elveken alapuló hawala esetében nem beszélhetünk ilyenről, hiszen nincsenek adatrögzítő számítógépek, amelyeken az információk áramolnak, illetve tárolódnak.

Az informális értékátviteli rendszereket megszüntetni nem lehet – és nem is lehet cél –, mivel jelenleg a hawala továbbra is az egyik legkézenfekvőbb és talán az egyetlen választási lehetőség a legtöbb bevándorló,³⁹ illetve tisztességes felhasználó számára. Annak érdekében, hogy az informális értékátviteli rendszereket továbbra is az eredetileg létrehozott célok elérésére használják, olyan szabályozási egyensúlyt kell teremteni, amely ezzel párhuzamosan ellehetetleníti a bűnszervezetek próbálkozásait.⁴⁰ Ezért

³⁸ Az „Ismerd meg az ügyfeled” (*know your customer, KYC*) kifejezés egy olyan megelőző, törvény által előírt szabályozási követelmény, amely a pénzmosás elleni intézkedések legalapvetőbb elemét hivatott szolgálni. Célja az ügyfelek valós kilitének beazonosítása mellett a vagyonuk eredetének dokumentálása is. Az ügyfél megismerésének legkézenfekvőbb eszköze az ügyfél-átvilágítás. Az átvilágítás során a szolgáltató megállapítja és ellenőrzi az ügyfél személyazonosságát, majd speciális nyilatkozatok kitöltésével felméri a létesítendő pénzügyi kapcsolat célját, jellegét, irányultságát, valamint az üzleti kapcsolat fenntartásával járó kockázatokat. Ezek összesítését követően írásban rögzítik az ügyfél kockázati besorolását, amely meghatározza, hogy az ügyfélnek milyen szintű ügyfél-átvilágításon kell átesnie. A szolgáltató az ügyfelet alacsony, normál és magas kockázatba sorolhatja. A folyamat ezzel azonban még nem ér véget. A szolgáltatónak az üzleti kapcsolat fennállása alatt mindvégig folyamatosan figyelemmel kell követnie és aktualizálnia kell az ügyfele kockázatának alakulását, vagyis magasabb kockázati kategória esetén (dinamikusan) ehhez kell igazítania az ügyfél-átvilágítás szintjét is.

³⁹ A bevándorlók nagy része – a kulturális okok mellett – a nyelvi problémák, illetve az oktatásbéli képzetlenség (az írás és az olvasás ismeretének hiánya) miatt is részesíti inkább előnyben az informális értékátviteli rendszereket.

⁴⁰ MCCUSKER 2005.

kiemelten fontos, hogy a kormányok a bűnözők számára próbálják meg csökkenteni az áramlást az illegális csatornák irányába, ugyanakkor a legális felhasználók számára lehetőséget biztosítsanak, hogy továbbra is használhassák ezt mint legitim alternatív átutalási rendszert. Ezt a gyakorlatban természetesen nagyon nehéz kivitelezni egy ilyen ősi, hagyományokon alapuló rendszerrel, azonban a lehetőségekhez mérten törekedni kell a tisztességtelen felhasználói kör visszaszorítására.⁴¹ Az együttműködő hatóságoknak emellett kellően rugalmasnak kell lenniük, hogy időben képesek legyenek reagálni a változó nemzetközi pénzügyi infrastruktúrára is. Továbbá a „küzdelem” során figyelembe kell venniük a nemzetközi számviteli standardokat és a nemzetközi intézmények elfogadott ajánlásait, még akkor is, ha ezek alkalmazása során nagy fokú nehézséget jelent az eltérő jogrendszer, a kultúra és a nyelv.

Összegzés

Míg a hétköznapi emberek naívan azt gondolják, hogy a pénzük helyi vagy nemzetközi mozgatása (utalása) csak a bankokon és a különféle pénzügyi szolgáltatókon keresztül valósulhat meg, addig a fent leírtakból jól látható, hogy létezik egyéb legális – és természetesen illegális – módszer és technika a formális banki csatornán kívül is a pénzügyi tranzakciók lebonyolítására.

A bűnözők a „piszkos” pénzek tisztára mosására kezdetben a hagyományos rendszereket használták, azonban a szabályozottságuk növekedésével e pénzek egy része fokozatosan beszivárgott az informális értékátviteli rendszerek ellenőrizhetetlen réseibe is. Be kell látnunk, hogy minél erősebb egy banki szabályozás, annál nagyobb az igény a vonzó alternatívák, többek között a „papírmentes” bankrendszer fenntartására a pénzmossással foglalkozók számára. S amíg ez az igény fennáll, addig az informális értékátviteli rendszerek ilyen, negatív irányú felhasználásának a visszaszorítására szükséges törekedni.

Az informális értékátviteli rendszereket azok ősi természete és speciális jellege révén nagyon nehéz bármilyen központi ellenőrzés alá vonni. A rendszer szabályozásával (formalizálásával) pont azokat az előnyeit korlátoznánk, illetve szüntetnénk meg, amelyekért annak idején kialakult, és még napjainkban is működőképes. Viszont az illegális célokra való felhasználásuk ellen fel kell lépni. Véleményem szerint erre annak a „törekeny” egyensúlyi állapotnak a kialakítása és fenntartása jelenthet megoldást, amelynek során törekedni kell az informális értékátviteli rendszerek olyan mértékű szabályozására a tiltott pénzeszközök beáramlásának csökkentése érdekében, hogy az továbbra is használható maradjon törvényes alternatív átutalási rendszerként.

⁴¹ Ilyen megoldás lehet, hogy egységesen valamennyi informális pénzügyi tevékenységet folytatónak regisztrációs kötelezettséghez és/vagy engedélyhez kell kötni a működését. Ilyen szabályozás kialakítása során azonban figyelembe szükséges venni azt, hogy míg a regisztrációs előírás egyszerűbb feltételrendszer alkalmazását határozza meg, addig az engedélyezési rendszer már egy sokkal összetettebb és szigorúbb folyamatot, amely megszabja az előzetes átvilágítás elvégzését is az érintettek számára. Az, hogy a kellő eredmény elérése érdekében a kettő közül melyiket alkalmazzuk (vagy esetleg mindkettőt), nagyban függ a hatóságok részére rendelkezésére álló humán és technikai erőforrásoktól is, amelyek az ellenőrzés és a felügyelet hatékony ellátásához szükségesek. Ezek bevezetésére ugyan vannak törekvések, de megvalósítása és a remélt siker elérése továbbra is kihívást jelent.

A pénzmosás, alkalmazkodva a kihívásokhoz, egyfajta fejlődési folyamaton ment keresztül, amelynek eredményeként a pénzmosással foglalkozók és a szervezett bűnözők már nemcsak a klasszikus bankokon keresztüli pénzáramoltatást használják, hanem egyre inkább előtérbe kerülnek az alternatív megoldások, köztük az informális bankrendszerek használata is. Fontos megértenünk, hogy a pénzmosás nem csupán egy hétköznapi fehérgalléros bűncselekmény, hanem annál sokkal több, mivel számos újabb és újabb bűncselekmény finanszírozási forrását is jelenti. Ezért hatékony felderítésére és az ellene folytatott küzdelemre egyre nagyobb hangsúlyt kell helyezni a jövőben.

A bűnözők és a pénzmosással foglalkozók folyamatosan aktívak, céljaik elérésében határozottak, az igazságszolgáltatásnál minimum egy, de inkább több lépéssel mindig előrébb járnak. Az újabb technikák kidolgozása és alkalmazása révén egyre jobban rátelepülnek a még kiaknázatlan pénzügyi és gazdasági lehetőségekre, ezzel évente több milliárd dolláros kárt okozva a világ gazdaságának. Ennek visszaszorítása (csökkentése) érdekében a jövőben kiemelt célként kell meghatározni, hogy minél kevesebb ellenőrizetlen, illegális forrásból származó pénz áramoljon keresztül az informális értékátviteli rendszereken, de úgy, hogy a módszer meg tudjon maradni alternatív átutalási rendszerként is a legitím felhasználók számára.

Összegzésként elmondható, hogy a hagyományos pénzügyi rendszer egyre szigorodó szabályozása révén a pénzmosásra szakosodott bűnelkövetők, a korábban jól bevált módszerek mellett, egyre gyakrabban veszik igénybe a különböző alternatív megoldást kínáló pénzügyi szolgáltatásokat is. Bár az informális értékátviteli rendszerek alapvetően nem pénzmosás céljából alakultak ki, ettől függetlenül rendelkeznek olyan képességekkel (anonim, gyors, virtuális, nyom nélküli), amelyek alkalmassá teszik a „piszkos” pénzek legalizálására is, amit a bűnözők kíméletlenül ki is használnak. Ennek következtében megállapítható, hogy a pénzmosás új tendenciái között – a hagyományos formális bankrendszer használata mellett – a jövőben fokozatosan felértékelődik az informális értékátviteli rendszerek szerepe.

Irodalomjegyzék

- CARROLL, Lisa Crystin (1999): *Alternative Remittance Systems: Distinguishing Sub-systems of Traditional Money Laundering in Interpol Member Countries on the Asian Continent*. Sam Houston State University.
- DEMIRGÜÇ-KUNT, Asli et al. (2022): *The Global Findex Database 2021 – Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*. Washington, D.C.: World Bank. Online: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1897-4>
- JAMWAL, N. S. (2002): Hawala – The Invisible Financing System of Terrorism. *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*, 26(2), 181–198. Online: <https://doi.org/10.1080/09700160208450038>
- JOST, Patrick M. – SANDHU, Harjit Singh (2000): *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*. [H. n.]: Interpol. Online: www.asset-searchblog.com/wp-content/uploads/sites/197/2013/06/FinCEN-Hawala.pdf

- MCCUSKER, Rob (2005): *Underground Banking: Legitimate Remittance Network or Money Laundering System?* Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, No. 300. Online: www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/tandi300.pdf
- NELSON, S. Selena (2007): Regulating Money Laundering in the United States and Hong Kong: A Post 9-11 Comparison. *Washington University Global Studies Law Review*, 6(3), 723–745. Online: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1163&context=law_globalstudies
- PASSAS, Nikos (1999): *Informal Value Transfer Systems and Criminal Organizations – A Study into So-called Underground Banking Networks*. Online: https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/1300/on1999-4-full-text_tcm28-74731.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- PASSAS, Nikos (2003): *Informal Value Transfer Systems, Terrorism and Money Laundering*. Report to the National Institute of Justice. Boston: Northeastern University. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1327839>
- Pénzügyminisztérium (2014): *A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni fellépés nemzetközi háttere*. Online: <http://ngmszakmaiteruletek.kormany.hu/a-penzmosas-es-a-terrorizmus-finanszirozasa-elleni-fellepes-nemzetkozi-hattere>
- SINGH, Nirajan Man – SANDHYA, P. (2008): Hawala Financing: An Aid to Terrorism. *NALSAR Student Law Review*, 9, 109–120. Online: <http://commonlii.org/in/journals/NALSARStuLawRw/2008/11.pdf>
- THEIMER, Sharon (2001): U.S. Probes Bin Laden's Finances. *Newsday*, 2001. szeptember 21.

